

ERGA OMNES

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ У
МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЙ ЕФЕКТИВНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ.....	5
1.1. Правова природа концепцій ефективного та загального контролю	5
1.2. Основні елементи тестів на ефективний та загальний контроль	10
2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ЕФЕКТИВНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	14
2.1. Практика застосування концепції загального ефективного контролю Європейським судом з прав людини.....	14
2.2. Доведення окупації території Грузії Росією за допомогою концепцій ефективного та загального контролю	17
2.3. Перспективи застосування концепції ефективного та загального контролю у доведенні збройної агресії Російської Федерації на Сході України.....	22
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29
АНОТАЦІЯ	33

ВСТУП

У 80-х роках ХХ століття після прийняття Міжнародним Судом ООН відомого рішення у справі Нікарагуа проти США, в якому було вперше розроблено концепцію ефективного контролю, предметом правових дискусій стало питання ототожнення дій приватних осіб чи утворень з поведінкою державою. До цього в міжнародному праві діяло загальне правило, відповідно до якого поведінка вищезазначених суб'єктів не могла бути ототожнена чи присвоєна державі. Внаслідок цього багато наукових досліджень було присвячено саме цьому правовому явищу та його критеріям. Пізніше Міжнародний трибунал для колишньої Югославії розширив цю концепцію, створивши нову, яка отримала назву загального контролю.

Обидві ці концепції значно вплинули на розвиток міжнародного права та інституту відповідальності. Як не дивно, але ці концепції виявилися «живучими» і їх стали застосовувати й інші судові інстанції. Європейський Суд з прав людини активно послуговується концепцією загального ефективного контролю для вирішення справ щодо порушення прав людини на суперечливих територіях. Все це зумовлює актуальність дослідження цих концепцій для наступного їх практичного застосування у міжнародно-правовій практиці.

Проте, особливої актуальності для України ці концепції набули після початку збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави. Через те, що цей конфлікт носить характер гібридної війни, визначити тип конфлікту та довести вину Росії з юридичної точки зору не є такою простою задачею. Саме тому юристи-міжнародники у пошуку відповіді на запитання про кваліфікацію конфлікту на Сході України та встановлення відповідальності держави-агресора за порушення норм міжнародного права все частіше звертаються до концепцій ефективного та загального контролю. Виявляється очевидною необхідність дослідження можливості застосування цих концепцій до кваліфікації конфлікту в Україні.

Серед українських авторів, які досліджували концепції ефективного та загального контролю, варто зазначити С.С. Андрейченко [8], О.В.

Задорожнього [26], О.Д. Роговика [27]. Серед зарубіжних юристів найбільшу увагу цьому питанню приділяли А. Кассесе [10], Е. Ортега [12], Дж. Кроуфорд [5], Я. Броунлі [9], М.М. Мезох [1]. Навіть не зважаючи на величезний інтерес до цього питання, в сучасній українській юридичній науці наразі відсутнє глибоке та системне дослідження вищезазначених концепцій та їх застосування до ситуації в Україні.

Метою роботи є охарактеризувати основні положення та практику застосування концепцій ефективного та загального контролю у міжнародному праві.

Згідно з метою дослідження було поставлено наступні завдання:

- визначити правову природу концепцій ефективного та загального контролю у міжнародному праві;
- охарактеризувати основні елементи тестів на ефективний та загальний контроль;
- проаналізувати практику застосування концепції загального ефективного контролю Європейським судом з прав людини;
- виокремити основні положення в аргументації Грузії щодо агресії Росії проти неї за допомогою концепцій ефективного та загального контролю;
- обґрунтувати перспективи застосування концепцій ефективного та загального контролю Україною у справі проти Російської Федерації.

Об'єктом дослідження є інститут відповідальності держави у міжнародному праві.

Предметом дослідження є концепції ефективного та загального контролю у міжнародному праві та практика її застосування.

Методологічною основою дослідження став комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних підходів і методів, зокрема порівняльно-правовий та теоретико-юридичний, що дозволило сформулювати концептуальні засади присвоєння поведінки приватних осіб та угруповань державі з урахуванням сучасної доктрини та практики міжнародного права.

1. ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЙ ЕФЕКТИВНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1.1. Правова природа концепцій ефективного та загального контролю

У міжнародному праві розрізняють дві концепції, відповідно до яких державі присвоюється протиправна поведінка приватних осіб (або групи осіб): концепція ефективного та загального контролю. Хоча ці дві концепції і мають спільну правову природу, проте проведення різниці між ними має важливе значення. Також ці дві концепції дуже взаємопов'язані між собою та мають низку спільних рис.

На думку Мезох М.М., питання про те, яка ступінь державного контролю є достатньою, щоб призвести до міжнародно-правової відповідальності держав за дії осіб чи групи осіб, набуває особливого значення в світлі наступних випадків:

1. При встановленні відповідальності держав у військових операціях та миротворчих місіях (зокрема справа Міжнародного Суду ООН «Про застосування Конвенції щодо попередження злочину геноциду та покарання за нього»).

2. При встановленні відповідальності держав за дії організованих груп (справа Міжнародного Суду ООН «Нікарагуа проти США»).

3. При визначенні характеру збройного конфлікту (справа Душко Тадича Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії) [1].

Концепція ефективного контролю, яка зачіпає питання встановлення контролю держави над діями певних осіб і її відповідальності за це, була розроблена Міжнародним Судом Організації Об'єднаних Націй (далі – Суд) у справі про військову та напіввійськову діяльність в Нікарагуа та проти Нікарагуа (*Nicaragua v. USA*) 1986 року. У цій справі Нікарагуа позивалась проти США у зв'язку із фінансуванням та підтримкою США «контрас» у Нікарагуа, які вели партизанську війну проти уряду держави у 1980-1990 роках. Нікарагуа посилювалась на те, що США контролювала дії «контрас» під час

протистояння і відповідно їй слід присвоїти поведінку цих осіб, тобто США як держава мала б нести відповідальність за порушення міжнародного права, які мали місце у діях «контрас». У даній справі мова йшла про порушення норм міжнародного гуманітарного права.

З однієї сторони Суд визначив, що «США, навчаючи, озброюючи, фінансуючи і надаючи провіант контрас чи будь-яким іншим способом підтримуючи або надаючи допомогу військовим чи воєнізованим діям в Нікарагуа та проти Нікарагуа, діяв проти Республіки Нікарагуа в порушення свого зобов'язання в рамках міжнародного звичаєвого права не втручатись у справи іншої держави» [2, с. 199].

Проте, Суд не визнав вимогу Нікарагуа щодо присвоєння поведінки «контрас» США, зважаючи на те, що Сполучені Штати не здійснювали повного контролю над ними. У висновку зазначено, що Суд не вважає доведеним те, що усі операції, які здійснювали «контрас» під час конфлікту, відображали стратегію та тактику, які були розроблені виключно США. Також Суд не сумнівався, що певна кількість операцій проводилась за рішенням або за планами, що були розроблені якщо не радниками з США, то принаймні за тісної співпраці із ними. Отже, Суд мав визначити, чи «були взаємовідносини між контрас та урядом США такими, що з правової точки зору було б правильним розглядати контрас як орган уряду США чи як організацію, що діє від її імені» [2, с. 202]. В результаті Суд зазначив, що ті факти та докази, які є у нього, не дають підстав продемонструвати повну залежність «контрас» від уряду Сполучених Штатів.

На думку суддів, більшість операцій це незаконне угруповання могло здійснювати повністю за власною ініціативою і без сторонньої участі в них радників США, і лише декілька випадків можна «присвоїти США», зважаючи на пряму участь в них уряду держави. Зокрема, було доведено, що ЦРУ фінансувало та надавало інструкції угрупованню UCLA щодо мінування територіальних вод Нікарагуа і підривання нафтових трубопроводів.

Отже, в результаті розгляду цієї справи було розроблено концепцію ефективного контролю, відповідно до якої держава несе відповідальність за правопорушення осіб або групи осіб, якщо буде доведено, що вона здійснювала ефективний контроль над військовими або воєнізованими операціями, під час яких особи скоїли ці правопорушення. Проте, сам ефективний контроль США над «контрас» так і не був доведений.

На противагу цій справі, слід згадати справу Душко Тадича (*Tadić case*) у Міжнародному трибуналі для колишньої Югославії (далі – Трибунал), у якій судді розширили рамки міжнародної відповідальності Югославії за дії у Боснії та Герцеговині, використовуючи концепцію «загального контролю» у супереч позиції, що була сформульована у рішенні Міжнародного Суду ООН.

Апеляційна камера Трибуналу вирішила, що критерій, який застосовував Суд у справі Нікарагуа не є переконливим для встановлення відповідальності держави, адже він суперечить самій логіці права відповідальності держав, а також державній та юридичній практиці [3]. На їх думку, коли мова йде про відповідальність за військову організацію, якщо загальний контроль над цією організацією здійснюється іноземною державою, то цього достатньо, щоб ця іноземна держава несла відповідальність за усі діяння даної організації.

Щодо відповідальності держав, то Апеляційна камера Трибуналу стверджувала, що держава не має відмовлятися від міжнародної відповідальності за військову підтримку, де б вона не мала місце – чи на своїй території, чи за кордоном, прикриваючись тим, що вона не давала їй конкретних вказівок.

Також Трибунал зазначив, що слід відрізнити відповідальність держав за дії конкретних осіб – в такому випадку необхідна наявність інструкцій щодо кожної окремої операції, тобто застосування концепції ефективного контролю, – від дій ієрархічно організованих структурованих груп. Щодо цього Мезох М.М. зазначила, що «такий підхід є обґрунтованим з урахуванням таких характеристик організованих груп, які відрізняють їх від індивідів, як наявність структури, командування, правил та регламенту» [1]. Він приходить до

висновку, що для притягнення до відповідальності держави за дії індивідів в рамках організованої групи достатньо наявності загального контролю.

Відповідно до концепції загального контролю держава несе відповідальність за дії організованої групи, якщо вона здійснювала загальний контроль над нею, який не обов'язково має включати надання певних інструкцій або вказівок, а може виражатись у загальній підтримці цих осіб, в тому числі фінансовій, військовій чи у іншій формі.

Також елементи цих концепцій можна знайти і у справах Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який керувався такими критеріями як «ефективний загальний контроль» та «первинне здійснення влади та контролю» у своїх рішеннях. Зокрема, у справі Луїзиду проти Туреччини (*Loizidou v. Turkey*), в якій позивач вимагав визнати Туреччину відповідальною за порушення своїх прав на доступ до власності, що знаходилась на території північного Кіпру, ЄСПЛ зазначив, що немає необхідності у встановленні «детального контролю» Туреччини над діями Турецької Республіки Північного Кіпру у політичних рішеннях та діях влади цього утворення, оскільки здійснення «ефективного загального контролю» над місцевою владою з боку Туреччини є достатньою підставою, щоб притягнути її до міжнародної відповідальності [4].

Щодо міжнародно-правового закріплення відповідальності держав за дії індивідів чи організацій, то слід зазначити, що жоден чинний міжнародно-правовий документ не регулює це питання. Проте, існує проект статей щодо відповідальності держав за міжнародні противоправні дії, який так і не був прийнятий, хоча і є схвалений *ad referendum* Генеральною Асамблеєю ООН і часто використовувався на практиці, в тому числі і Міжнародним Судом ООН [5].

Відповідно до цього проекту міжнародно-правова відповідальність держав за дії індивідів є особливим випадком відповідальності та регулюється статтею 8 проекту, у якій зазначено, що «поведінка особи або групи осіб розглядається як діяння держави за міжнародним правом, якщо ця особа або

група осіб фактично діють за вказівками або під керівництвом чи контролем цієї держави при здійсненні поведінки» [6, с. 3].

Як можемо побачити, стаття передбачає три випадки, коли поведінка осіб чи групи осіб призводить до міжнародно-правової відповідальності держави за таку поведінку: якщо особа чи група осіб діяли за вказівками, під керівництвом чи під контролем держави. Саме третій випадок і стосується концепцій ефективного та загального контролю.

Отже, було встановлено, що у міжнародному праві розрізняють дві концепції присвоєння державі поведінки приватних осіб – концепції загального та ефективного контролю. Визначено, що концепція ефективного контролю була розроблена суддями Міжнародного Суду ООН у справі Нікарагуа проти США, в рішенні якого зазначено, що держава може нести міжнародно-правову відповідальність за діяння приватних осіб на території іншої держави у випадку, якщо вона керувала або надавала різного роду допомогу цим особам у конкретних операціях. На відміну від цієї концепції концепція загального контролю, яка була розроблена Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, стверджує, що для присвоєння державі поведінки організованих груп необхідна наявність загального контролю цієї держави над діяльністю організацій, надання їм допомоги, фінансування та тренування загалом, а не у певних конкретних ситуаціях. Відповідно, основною відмінністю цих концепцій є те, що вони застосовуються до різних суб'єктів міжнародних правопорушень. Як було визначено, концепція ефективного контролю може бути використана для кваліфікації дій приватних осіб, які діяли за вказівками та керівництвом іноземної держави у конкретних операціях, а концепція загального контролю застосовується для визначення відповідальності іноземної держави за усі дії організованих ієрархічних груп, якими керує іноземна держава.

1.2. Основні елементи тестів на ефективний та загальний контроль

Передумовою виділення тесту на ефективний контроль стала справа Міжнародного Суду ООН «Про застосування Конвенції щодо попередження злочину геноциду та покарання за нього» (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*) 2007 року. Тоді Суд надав роз'яснення з питання можливості застосування тесту загального контролю у вищезазначеній справі. Він вказав, що Міжнародний трибунал для колишньої Югославії не мав компетенції для визначення змісту та елементів відповідальності держав, адже був трибуналом, який розглядав справи щодо індивідуальної кримінальної відповідальності [7].

Зважаючи на таке рішення, не можна не погодитись з Андрейченко С.С., яка вказує, що «аналіз практики міжнародних судових органів свідчить про відсутність однаковості щодо застосування стандартів «загального» та «ефективного» контролю у справах про відповідальність держав за поведінку недержавних суб'єктів, що порушує міжнародно визнані цінності» [8].

Враховуючи висновки Суду у цій справі в доктрині міжнародного права сформувалась позиція, яка передбачає застосування тесту на ефективний контроль у випадку визначення відповідальності держав та тесту для визначення стандартів загального контролю при визначенні індивідуальної кримінальної відповідальності.

Зокрема, Ян Броунлі, висловлюючись на користь тесту на ефективний контроль, підкреслював, що при визначенні відповідальності держав «необхідним є підтвердити, що здійснювався ефективний контроль щодо кожної окремої операції, в ході якої було здійснено правопорушення, а не загальний контроль над діями особи чи групи осіб, які це правопорушення здійснили» [9, с. 214].

Отже, видається важливим розглянути елементи тесту на ефективний контроль та визначити його основні критерії. Також не менш важливим є дослідження тесту загального контролю та проведення порівняльного аналізу між цими двома правовими явищами.

У справі Нікарагуа проти США Суд провів відмінність між групами класами осіб, які не мають статус *de jure* органів державної влади, але тим не менше, які діють від імені цієї держави:

1) ті, які повністю залежать від іноземної держави – підтримуються фінансами, обладнанням, військовою технікою, і як правило, діють відповідно до «планування і напрямків» органів цієї держави (як це було у випадку UCLA, який згадувався раніше);

2) особа або групи осіб, які, хоча і фінансувалися та отримували допомогу іноземної держави, проте, зберегли певну ступінь незалежності від цієї держави (в даному випадку це «контрас») [10].

Суд заявив, що дії, вчинені першою категорією осіб повинні бути віднесені до дій іноземної держави (США). Що стосується актів «контрас», Суд прийняв позицію щодо невтручання у внутрішні справи інших держав та утримання від застосування чи погрози силою при обговоренні дій таких повстанців, які пов'язані з порушенням міжнародних зобов'язань, в той час як він зайняв іншу позицію щодо дій, вчинених контрас в порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Що стосується воєнних дій і операцій «контрас», що пов'язані із застосуванням воєнної сили в Нікарагуа проти територіального суверенітету і політичної незалежності цієї держави, Суд дійшов висновку, що США несуть відповідальність за результати їх «навчання, озброєння, фінансування і надання провіанту чи будь-якої іншої підтримки або надання допомоги військовим чи воєнізованим діям в Нікарагуа та проти Нікарагуа». Така відповідальність впливала з порушення США зобов'язання не втручатися у внутрішні справи інших держав, а також зобов'язання не застосовувати силу в порушення звичаєвої норми міжнародного права, зазначеної у статті 2 (4) Статуту ООН. На противагу цьому суддя Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії Шахабуден в особливій думці в справі Тадича зазначав, що для Суду така відповідальність США не була обґрунтована приписуванням дій «контрас»

Сполученим Штатам, а була пов'язана саме із діями органів державної влади США, тобто навчанням фінансуванням і т.д. [11].

Суд повинен був потім розглянути питання про доцільність присвоєння деяких дій контраст щодо порушення норм міжнародного гуманітарного права Сполученим Штатам (вбивство ув'язнених, масові вбивства цивільних осіб, тортури, зґвалтування і викрадення людей). В результаті він не підтримав таку позицію. Для такого присвоєння необхідно було провести дуже детальний тест ефективного контролю США над «контраст» на порушення ними норм міжнародного гуманітарного права. Під таким «ефективним контролем» Суд мав на увазі, що США мали «спрямовувати або керувати вчиненням дій, що суперечать правам людини і гуманітарному праву, що стверджується позивачем» [2, с. 169]. Отже, під «ефективним контролем» Суд визначав, що США:

- 1) або надавали контраст накази та інструкції щодо специфічних операцій (масові вбивства цивільних осіб і т.д.), тобто, упорядкував ці дії;
- 2) або змушували «контраст» здійснювати кожний окремий акт правопорушення силою.

У справі Тадича, як вже було визначено раніше, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії використовував інший підхід щодо кваліфікації дій іноземної держави та присвоєння їй дій приватних осіб. Зокрема, він виділив два рівні контролю і зазначив критерії для кожного з них.

Перший рівень передбачає відповідальність за дії, вчинені приватними особами, які залучені іноземною державою для виконання конкретних протиправних дій на території іншої держави (або особами, мета яких здійснювати правомірні дії, проте вони діють *ultra vires*, порушуючи міжнародне право). Для таких дій необхідні конкретні інструкції, які стосуються здійснення кожної операції, зі сторони іноземної держави для того, щоб присвоїти такі дії цій державі, або ж необхідне наступне публічне схвалення кожної окремої операції.

Тут чітко простежується тест на ефективний контроль Міжнародного Суду ООН у справі Нікарагуа проти США. Апеляційна палата Трибуналу показала, що цей тест стосується лише окремої практики іноземної держави, яка підтримує лише визначені дії індивідів, які можуть бути визнані як такі, що діють від імені цієї держави.

Інший ступінь контролю стосується дій організованих та ієрархічно структурованих груп, таких як військові або воєнізовані підрозділи. В цьому випадку загального контролю з боку іноземної держави над угрупованням достатньо, і відповідно специфічні інструкції щодо кожної окремої операції не вимагаються. Такий загальний контроль проявляється не тільки в оснащенні, фінансуванні або навчанні і наданні оперативної підтримки угрупованню, але і в координації і наданні допомоги в загальному плануванні військової або напіввійськової діяльності [11].

В доктрині також виділяють і третій елемент тесту ефективного контролю. Зокрема, іспанська дослідниця Е. Ортега вказує, що відповідно до цього тесту приватні особи фактично діють як представники держави в рамках її структури, наприклад спільно з збройними силами держави. В такому випадку також немає необхідності встановлювати факт прийняття спеціальних розпоряджень держави щодо дій цих приватних осіб у конкретних операціях [12, с. 25].

Таким чином було встановлено, що у вищезазначених справах суди розробили тести для визначення кожного виду концепції та відповідальності держави. Згідно цих тестів встановлюються критерії щодо того, в якому випадку суду слід застосовувати певну концепцію. Було зазначено, що вищезгадані міжнародні судові інстанції мають різні підходи до трактування кожної з концепцій і різне бачення тестів.

2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ЕФЕКТИВНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

2.1. Практика застосування концепції загального ефективного контролю Європейським судом з прав людини

У своїх справах щодо порушення прав людини Європейський суд з прав людини іноді стикався з питанням, кого слід визнати винним у такому порушенні. Ця проблема особливо гостро поставала у випадках, коли права були порушені на території, що не знаходилась під контролем держави. Саме тому ЄСПЛ намагався визначити, під юрисдикцією якої держави знаходилась територія, і відповідно, хто має нести відповідальність за правопорушення. У своїй справі Ілашку та інші проти Росії та Молдови (*Ilaşcu and others v Moldova and Russia*) Суд зазначив, що «здійснення юрисдикції – необхідна умова для того, щоб Договірна держава могла бути визнаною відповідальною за діяння, які їй присвоюють, що дає підстави для ствердження про порушення прав та свобод, які зазначені у Конвенції (*Європейській конвенції з прав людини – авт.*)» [13].

Першою справою, в якій ЄСПЛ довелось стикнутись із даним питанням, була справа Луїзиду проти Туреччини. Тітіна Луїзиду звернулася з позовом до Європейського суду з прав людини, вказавши, що Туреччина повинна бути визнана винною в постійному перешкоджанні позивачці в доступі до її власності, що знаходилася на окупованих територіях північного Кіпру. У своїх запереченнях держава-відповідач (Туреччина) вказала на те, що вона не може бути притягнута до відповідальності, оскільки відповідальність за дії, які послужили підставою позову, повинна бути покладена на владу Турецької Республіки Північного Кіпру. Суд відмовив у запереченнях, підкресливши той факт, що з урахуванням предмету та мети Європейської конвенції відповідальність держави також може виникнути в результаті воєнних дій – законних чи незаконних, при забезпеченні ефективного контролю над простором, що знаходяться за межами її власної території [4]. Було вирішено,

що зобов'язання щодо захисту прав людини, які закріплені в Конвенції, встановлюються наявністю факту контролю, який здійснюється напряду через збройні сили (під час окупації) або через місцеву адміністрацію, яка підпорядковується іншій державі.

Пізніше у справі Кіпр проти Туреччини (*Cyprus v. Turkey*) ЄСПЛ зробив важливе уточнення, зазначивши, що «з урахуванням ефективного та всеосяжного контролю над північною частиною Кіпру відповідальність Туреччини не може обмежуватись діями її власних солдат чи офіційних осіб у північній частині Кіпру, а має бути розповсюджена також і на дії місцевої адміністрації, яка все ще існує завдяки турецьким військовим та іншим видам підтримки» [14].

Іншими такими справами стали Бехрамі і Бехрамі проти Франції (*Behrami and Behrami v. France*) та Сараматі проти Франції, Німеччини та Норвегії (*Saramati v. France, Germany and Norway*). Підставою позову у справі Бехрамі і Бехрамі проти Франції послужили такі фактичні обставини. У березні 2000 році в муніципалітеті Митровиці (Косово) діти, серед яких були Гадаф і Бекім Бехрамі, виявили, що не розірвалися касетні бомби, скинуті під час бомбардування військами НАТО в 1999 році. В результаті вибуху Гадаф Бехрамі загинув, Бекім Бехрамі був серйозно поранений і осліп. Батько Бехрамі направив до Європейського суду з прав людини позов з вимогою визнати республіку Франція в складі Міжнародних сил безпеки в Косово (KFOR) відповідальною за невиконання зобов'язання по розмінуванню або позначенню місця знаходження бомб. В ході розгляду справи ЄСПЛ повинен був визначити, чи несе відповідальність за виконання зазначеного зобов'язання Франція або Всесвітня адміністрація ООН в Косово (UNMIK).

Заперечуючи пред'явлені вимоги, Франція стверджувала, що французький контингент був переданий в розпорядження Міжнародних сил безпеки в Косово і Всесвітньої адміністрації ООН в Косово, отже, Франція не могла нести відповідальність за дії агентів, щодо яких держава не здійснювала контроль. У своєму рішенні суд встановив, що саме Всесвітня адміністрація

ООН в Косово здійснювала «загальний (первинний) контроль» над операціями в Косово і повинна бути притягнута до відповідальності [15].

Іншою цікавою справою, яка є актуальною для України, також є справа Глашку та інші проти Молдови та Росії. Позивачі були ув'язнені місцевою владою «Придністровської Молдовської Республіки» майже одразу після оголошення ними відокремлення від Молдови за «антирадянську пропаганду» і були засуджені до смертної кари. При розгляді справи Суд встановив, що Росія має нести відповідальність за порушення прав заявників, адже територія Придністров'я знаходиться під її ефективним контролем, який проявляється у розміщення російських військових баз в Придністров'ї та наданні підтримки сепаратистам [13].

Не менш цікавою є справа Чірагов та інші проти Вірменії (*Chigarov and others v. Armenia*), в якій ЄСПЛ не лише встановив факт ефективного контролю території, але й торкнувся питань міжнародного гуманітарного права. Позивачами у справі виступали вимушені переселенці, яких вигнали із Лачинського району після проголошення незалежності «Нагірно-Карабаської Республіки» (НРК), яка знаходилась під контролем Вірменії. Вимушені переселенці висунули скаргу тому, що через неможливість повернення в Лачін вони не можуть використовувати своє майно, при цьому влада Вірменії повинна була компенсувати завдані їм збитки.

ЄСПЛ заявив, що Нагірний Карабах, Лачинський район і інші прилеглі території перебувають в даний час під окупацією Вірмені, і що міжнародне гуманітарне право, як зазначено у відповідних положеннях Гаазької конвенції 1907 року про закони і традиції сухопутної війни і Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни, відноситься до даної ситуації. Суд підтвердив свій висновок з рішення від 14 грудня 2011 року, згідно з яким самопроголошене утворення «Нагірно-Карабаська Республіка» не визнається ні країнами, ні міжнародними організаціями в якості держави за міжнародним правом.

Грунтуючись на доказах, які свідчать про політичну, фінансову та інші залежності сепаратистів від Вірменії, ЄСПЛ дійшов висновку, що «Республіка Вірменія з перших днів нагірно-карабахського конфлікту мала значний і вирішальний вплив на всю «НКР», ці утворення високо інтегровані практично з усіх важливих питань, і ця ситуація зберігається донині ... «НКР» та її адміністрація виживають завдяки військовій, політичній, фінансовій та іншій підтримці Вірменії, яка здійснює ефективний контроль над Нагірним Карабахом і прилеглими територіями, включаючи Лачинський район» [16]. Ці аргументи ЄСПЛ стали вирішальними і Вірменія була визнана винною у порушенні прав заявників і була вимушена виплатити їм грошові компенсації.

Таким чином, Європейський суд з прав людини має великий об'єм справ, в яких він доводив, що порушником прав людини є держава, яка здійснює загальний ефективний контроль над територією, навіть якщо це територія іншої держави, або територія, над якою держава не здійснює своєї влади. Розробивши нову версію концепцій ефективного та загального контролю, ЄСПЛ доводив, що загального контролю, фінансування та впливу на місцеві адміністрації достатньо для того, щоб визнати державу винною у діяннях, які вчинили ці місцеві адміністрації.

2.2. Доведення окупації території Грузії Росією за допомогою концепцій ефективного та загального контролю

На початку 2016 року Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), до якого позивається влада Грузії проти влади Російської Федерації в рамках конфлікту 2008 року, дозволив Офісу Прокурору розпочати розслідування щодо можливих воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Палата попереднього розгляду надала таке право Прокурору на підставі попереднього запиту та доповіді «Ситуація в Грузії», що була видана у 2015 році. Саме цей документ становить велику зацікавленість для дослідження питання загального та ефективного контролю Росією окупованих територій Грузії.

Аналізуючи правову позицію Прокурора щодо цього конфлікту можна виділити елементи концепцій ефективного та загального контролю. Зокрема, як зазначено у документі щодо періоду часу, який передував прямому військовому втручанню Росії в Грузію 8 серпня 2008 року, наявна інформація свідчить про те, що російська влада вже була залучена в організацію, планування і координацію південно-осетинських сил з достатнім рівнем загального контролю над ними [17, с. 28]. Ці факти призвели до того, що Офіс Прокурора МКС пропонує визнати конфлікт вже на підготовчому етапі *de facto* міжнародним.

Інформація також свідчила про численні випадки, які, в основному, відбувалися в період з серпня по жовтень 2008 року, що демонстрували військову координацію оперативних зв'язків між російськими збройними силами і південно-осетинськими силами, особливо в контексті нападів, скоєних проти сіл, населених етнічними грузинами. Слід зазначити, що російські збройні сили, як видається, надавали оперативну і матеріально-технічну підтримку південно-осетинським силам, в тому числі за допомогою повітряного бомбардування на підтримку південно-осетинських військових операцій, а також перевезень.

Проте інформація, що була надана Міжнародному кримінальному суду не свідчила про те, що російські війська були задіяні на регулярній основі в тактичному і оперативному плануванні та / або в проведенні конкретних військових операцій південно-осетинських сил.

Сторона обвинувачення зазначає, що існують докази присутності російських військ на, або в безпосередній близькості від місць, де передбачувані злочини були вчинені південно-осетинськими силами. Визначається, що в цих операціях, які призвели до воєнних злочинів та злочинів проти людяності, брали участь принаймні деякі члени збройних сил Росії, в той час як інші члени діяли пасивно, а треті діяли з метою запобігання і покарання таких злочинів.

В підсумку Офіс Прокурора зазначив, що «таким чином, інформація на даному етапі провадження залишається недостатньою для того, щоб визначити, чи є достатні підстави вважати, що напади російських збройних сил містили в собі ознаки воєнних злочинів внаслідок навмисних нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти...» [17, с. 49].

Отже, щодо позову Грузії у МКС можна зазначити, що Офіс Прокурора хоч і посилається на концепцію ефективного контролю та зазначає, що є достатньо підстав вважати що остання мала місце, проте через те, що в юрисдикцію Суду не входить повноваження визначати тип конфлікту, прокурор не пропонує визнати Росію агресором у даній справі. Слід також зазначити, що Міжнародний кримінальний суд визначає лише кримінальну відповідальність фізичних осіб, а не держав, тому у його рішеннях і не слід очікувати визнання Росії окупантом та агресором. МКС може лише визнати російських високопосадовців винними у скоєнні воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які мали місце в Південній Осетії та Абхазії. Проте, з метою встановлення винних Суд може застосувати концепції ефективного та загального контролю щодо визначення здійснення влади над територією та місцевою адміністрацією, як це було зроблено у справі Душко Тадича.

Важливою також була справа Грузія проти Росії (*Georgia v. Russia*) у Міжнародному Суді ООН щодо порушення Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. Не зважаючи на те, що Суд відмовив у розгляді справи, посилаючись на відсутність у нього юрисдикції, у судових документах ми можемо побачити, що Грузія у своїй аргументації посилалась на концепцію ефективного контролю. Зокрема, вона вимагала від Російської Федерації «негайно зупинити та в подальшому утриматись від дискримінаційних порушень прав людини щодо етнічних грузинів, включаючи атаки на цивільних осіб, цивільні об'єкти, руйнування сіл та міст ... на територіях Південної Осетії та Абхазії, які знаходяться під окупацією або ефективним контролем Російської Федерації» [18].

Відповідно до міжнародного гуманітарного права територія вважається «окупованою», коли вона знаходиться, повністю чи частково, під контролем або владою іноземних збройних сил без згоди внутрішнього уряду. Це є фактичне визначення, а причини і мотиви, які призводять до окупації або є основою для продовження окупації не мають ніякого значення для міжнародного права. Навіть якщо іноземні збройні сили не зустрічають збройного опору і немає ніяких бойових дій після того, як територія потрапляє під їх ефективний контроль, застосовуються норми міжнародного права щодо окупації.

У своїй доповіді щодо конфлікту в Грузії міжнародна організація Human Right's Watch зазначила, що «міжнародне гуманітарне право розглядає Росію як окупаційну владу, де російські сили здійснюють ефективний контроль над територією Грузії, в тому числі в Південній Осетії і Абхазії, без відома або згоди уряду Грузії» [19]. Росія також взяла на себе роль окупаційної влади в Карельському і Горійському районах, які є безперечними територіями Грузії, і буде залишатись такою до виведення російських військ з цих районів, тому що присутність Росії унеможлиблює повне і вільне здійснення грузинського суверенітету в цих регіонах.

Слід також згадати працю Елізабет Уілмшурст «Міжнародне право та класифікація конфліктів», в якій вона, розглядаючи класифікацію конфлікту в Грузії послуговується концепціями загального та ефективного контролю. Визначаючи тип конфлікту, вона зазначає, що «для того, щоб відповісти на це питання (*щодо типу конфлікту – авт.*), необхідно, по-перше, визначити, в якій мірі Росія здійснює загальний контроль над південно-осетинськими силами таким чином, щоб можна було сказати, що вони діяли в якості *de facto* агентами Росії». Хоча існує багато переконливих доказів впливу Росії на владу Південної Осетії в цілому, проте вона остаточно не прийшла до висновку, що тест на загальний контроль може бути повністю застосований. Щодо тесту на ефективний контроль, який зазначений у статті 8 проекту Статей щодо відповідальності держав, відповідно до якої конкретні акти недержавного

актора можуть бути ототоженні з державою, якщо дії актора здійснюються за вказівкою будь-якої держави або під її керівництвом або ефективним контролем, то на думку автора цей тест легше застосувати. Наприклад, ситуації, коли південно-осетинські сили супроводжували російські збройні сили, або через присутність російських військ на території або в безпосередній близькості від цих територій, де зазначені дії були здійснені південно-осетинськими силами, вказують на ефективний контроль сил Південної Осетії зі сторони Російської Федерації. Проте, в результаті, вона приходить до висновку, що існують дві паралельні конфлікти: міжнародний збройний конфлікт «грає в тандемі» з міжнародним збройним конфліктом [20, с. 357].

Отже, можна зробити висновок, що існують декілька сфер міжнародного права, де можуть бути застосовані концепції ефективного та загального контролю. По-перше, їх застосування може бути викликано при кваліфікації збройного конфлікту і визначення тих норм міжнародного гуманітарного права, які слід застосовувати. По-друге, це міжнародне право прав людини. Європейський суд з прав людини має великий об'єм справ, в яких він доводив, що порушником прав людини є держава, яка здійснює загальний ефективний контроль над територією, навіть якщо це територія іншої держави, або територія, над якою держава не здійснює своєї влади. Розробивши нову версію концепцій ефективного та загального контролю, ЄСПЛ доводив, що загального контролю, фінансування та впливу на місцеві адміністрації достатньо для того, щоб визнати державу винною у діяннях, які вчинили ці місцеві адміністрації.

Було також проаналізовано досвід Грузії у спробах доведення контролю Росією територій, що непідвладні грузинському уряду, зокрема Абхазії та Південної Осетії. Більшість юристів-науковців зазначають, що конфлікту 2008 року в Грузії має бути кваліфікований як міжнародний саме на основі концепції загального контролю. Теж саме намагається довести грузинський уряд у позові проти Російської Федерації до Міжнародного кримінального суду. У справі Грузія проти Росії у Міжнародному суді ООН не було розглянуто питання контролю, адже Суд визнав, що не має юрисдикції у цій справі.

2.3. Перспективи застосування концепції ефективного та загального контролю у доведенні збройної агресії Російської Федерації на Сході України

Аналізуючи перспективи застосування концепцій ефективного та загального контролю при кваліфікації конфлікту на Сході України, перш за все, слід визначитись із інституціями, які уповноважені це робити. Якщо ми ведемо мову про Раду Безпеки ООН чи навіть Генеральну Асамблею ООН, то їх рішення носять лише політичний характер, і, хоча, можуть ґрунтуватися на юридичних особливостях конфлікту, проте визначальними вони є не завжди. Інші політичні міжнародні інституції, такі як Рада Європи чи Європейський Союз, теж можуть винести рішення про визнання Російської Федерації агресором. Зокрема, у Резолюції 2133 від 12.10.2016 Парламентська Асамблея Ради Європи визнала, що «Л/ДРН» – «були утворені, підтримуються та знаходяться під ефективним контролем Російської Федерації» [21]. Проте, ці рішення також носять політичний характер і не мають обов'язкової юридичної сили. Саме тому, в рамках дослідження, нас будуть цікавити перспективи доведення агресії Росії проти України у міжнародних судових інстанціях, зокрема Міжнародному суді ООН, Міжнародному кримінальному суді та Європейському суді з прав людини.

Найбільш актуальним є розгляд справи Україна проти Російської Федерації (*Ukraine v. Russian Federation*), яка зараз розглядається у Міжнародному суді ООН. Україна подала заяви щодо порушення Росією двох конвенцій: Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 року та Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року. І в даному випадку інтерес для даного дослідження має лише остання конвенція, адже вона стосується ситуації на Сході України. Варто зазначити, що Україна змогла подати позови щодо лише цих конвенцій, адже в інших містяться застереження, зроблені або Російською Федерацією, або СРСР, правонаступником якого є Росія, і, відповідно, справи щодо порушення Росією цих конвенцій не можуть

бути розглянуті в Міжнародному суді ООН через те, що Росія не дала на це свою згоду (*consent – англ.*).

Розглядаючи порушення Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, варто зазначити, що Україна звинувачує Російську Федерацію в тому, що вона, постачаючи зброю та озброєння терористичним угрупованням, які діють на окремих районах Донецької та Луганської областей (так звані «ДНР» та «ЛНР»), фінансує терористичні акти, які вони здійснюють проти цивільного населення і тим самим порушує Конвенцію. Проте, в рамках цього провадження не стоїть питання щодо присвоєння Російській Федерації поведінки терористів з «ДНР» та «ЛНР», а лише визнання Росії «спонсором» терористичних актів. 19 квітня 2017 року Міжнародний суд ООН виніс рішення щодо тимчасових заходів у справі Україна проти Російської Федерації, відповідно до якого тимчасові заходи відповідно до Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму не були накладені, адже Україна не надала достатню кількість доказів того, що зброю, інші засоби чи фінанси надавались «з метою або розумінням того, що саме цю зброю чи інші засоби використовують для терактів» [22, с. 17].

Складно передбачити, чи буде Міжнародний суд ООН в рамках цих двох проваджень розглядати питання кваліфікації конфлікту на Сході України, проте, навіть якщо це питання буде підніматись, то скоріш за все, українській стороні слід буде доводити російську агресію саме на основі концепції ефективного контролю та прецеденті у справі Нікарагуа проти США. Варто зазначити, що концепцію загального контролю, на жаль, застосовувати не має сенсу, адже Міжнародний суд ООН не погоджується із цією концепцією і взагалі тим, що Міжнародний трибунал для колишньої Югославії мав юрисдикцію таку концепцію застосовувати. Отже, якщо в рамках судових позовів України проти Російської Федерації в Міжнародний суд ООН будуть підніматись питання про присвоєння поведінки терористів Росії, то у разі позитивного вердикту варто очікувати максимум на часткове визнання дій «Д/ЛНР» такими, що були повністю підпорядкованими російському уряду. У

Міжнародному суді ООН довести повний (або загальний) контроль Російської Федерації над цими утвореннями не видається можливим.

Україна також подала п'ять позовів до Європейського суду з прав людини щодо порушення Російською Федерацією прав людини на території Криму та Донбасу. Тут, зокрема, також йдеться мова про визнання Росії такою, яка ефективно контролює певні суверенні території України за посередництва терористичних угруповань (місцеві адміністрації у формулюванні самого ЄСПЛ). Відповідно, якщо буде визнано, що Російська Федерація здійснює загальний ефективний контроль над «місцевими адміністраціями» на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, то саме Росія буде визнана винною за порушення прав людини на цих територіях. Саме на це і посилається український уряд у своєму позові Україна проти Росії (*Ukraine v Russia*), вказуючи, що «Росія ... здійснюючи контроль над сепаратистами та озброєними угрупованнями у Східній Україні – мала юрисдикцію над ситуацією, що призвело до численних порушень Європейської конвенції з прав людини» [23].

У додаток до позовів України проти Росії, ЄСПЛ має сотні позовів мешканців Донецької та Луганської областей щодо порушення їх прав, внаслідок конфлікту, в яких відповідачем виступає Росія. Аналізуючи подібні справи, які мали місце раніше, і проаналізовані у 2 розділі дослідження, можна передбачити, що ЄСПЛ знов застосує концепцію загального ефективного контролю для доведення того, що саме Російська Федерація несе відповідальність за порушення прав людини на Сході України. З цього приводу важко не погодитись з К. Дзехтярьовим, який вказує на те, що хоч тест на загальний ефективний контроль для ЄСПЛ і є легким, проте «його застосування до справи є набагато складнішим не скільки в рамках юридичного тлумачення, скільки в наведенні фактів та доказів». З цього він робить висновок, що «ЄСПЛ доведеться попрацювати над дуже скрупульозним завданням, а саме встановити те, що Російська Федерація насправді мала контроль над Східною Україною»

[24]. Проте, ЄСПЛ не має юрисдикції визнавати чи не визнавати Росію агресором, а сам конфлікт міжнародним.

Єдиним міжнародним судовим органом, в якому вже на порядку денному стоїть питання визнання конфлікту міжнародним збройним через контроль Росією збройних формувань – є Міжнародний кримінальний суд. Зокрема, у своєму Звіті щодо ситуації в Україні, МКС зазначає, що «Офіс Прокурора також розглядає заяву про те, що Російська Федерація загалом здійснювала контроль над збройними угрупованням у Східній Україні, з метою встановлення того, чи можна вважати цей збройний конфлікт, який би за інших умов вважався неміжнародним, міжнародним за своєю природою» [25, с. 9].

Отже, як можемо побачити, МКС ставить перед собою задачу в рамках цього провадження провести тест на загальний контроль і встановити, чи конфлікт є неміжнародним (по суті внутрішнім протистоянням) чи міжнародним (Україна проти Росії). Для цього Офісу Прокурора слід буде встановити, чи вказують наявні відомості про підтримку російськими органами влади збройних формувань у формі постачання обладнання, персоналу, фінансування, а також чи мало місце з їх сторони загальне управління чи допомога у плануванні дій збройних формувань таким чином, щоб це вказувало на здійснення російською владою справжнього контролю над ними. Якщо буде визнано, що конфлікт носить міжнародний характер, то це потягне за собою застосування статей Римського статуту (*Статут МКС – прим.*), які мають відношення до збройних конфліктів міжнародного характеру.

Доцільним також є розглянути правові позиції українських юристів-міжнародників щодо перспектив застосування концепцій ефективного чи загального контролю у справах України проти Російської Федерації.

На думку О.В. Задорожного, з логіки концепцій ефективного та загального контролю необхідно виходити і при кваліфікації збройного конфлікту на території Луганської та Донецької областей України. Він зазначає, що існує два юридичних аспекти збройного конфлікту на Сході України. Одним з них є міжнародний збройний конфлікт, в якому Російська Федерація

виступає в якості держави-агресора. На його думку, така кваліфікація неминуча для ситуацій, де Росія обстрілює територію України силами своїх збройних сил та здійснює або ж «загальний» або навіть «ефективний» контроль над антиукраїнськими збройними групами. На ці взаємодії поширюється право міжнародних збройних конфліктів. Ця логіка також стане у нагоді при вирішенні питання про кримінальну відповідальність злочинних закордонних «спонсорів» антиукраїнських бойовиків [26, с. 482].

Роговик О. вважає, що між «Д/ЛНР» і Росією є реальний зв'язок у формі контролю, керівництва, планування. Є безліч свідчень надання «ЛНР» і «ДНР» військової, матеріально-технічної, економічної та фінансової підтримки РФ, зокрема – шляхом направлення незаконних «гуманітарних конвоїв». На його думку, можна довести наявність ефективного чи загального контролю Російської Федерації над збройними сепаратистськими угрупованнями і «дії «Д/ЛНР» варто вважати діями регулярної армії Росії» [27].

Отже, проаналізувавши перспективи застосування концепцій ефективного та загального контролю для доведення збройної агресії Російської Федерації проти України, можна визначити, що єдиним перспективним міжнародним судовим органом, який може ототожнити дії збройних формувань на Сході України з діями Росії є Міжнародний кримінальний суд. Вже зараз Україна посилається на концепцію загального контролю для кваліфікації конфлікту в якості міжнародного. Міжнародний суд ООН не ставить собі за задачу визначати тип конфлікту чи присвоювати поведінку «Л/ДНР» уряду Росії, проте навіть якщо таке питання буде підніматися під час розгляду позовів, то ймовірніше Суд буде застосовувати концепцію ефективного контролю. Європейський суд з прав людини у позовах громадян та уряду України проти Росії також матиме визначити, чи здійснює Росія загальний ефективний контроль над територіями та владами «Л/ДНР», і існує впевненість, що на підставі подібних попередніх рішень, визнає Росію винною у порушеннях прав людини на цих територіях.

ВИСНОВКИ

У міжнародному праві розрізняють дві концепції присвоєння державі поведінки приватних осіб – концепції загального та ефективного контролю. Визначено, що концепція ефективного контролю була розроблена суддями Міжнародного Суду ООН у справі Нікарагуа проти США, в рішенні якого зазначено, що держава може нести міжнародно-правову відповідальність за діяння приватних осіб на території іншої держави у випадку, якщо вона керувала або надавала різного роду допомогу цим особам у конкретних операціях. На відміну від цієї концепції концепція загального контролю, яка була розроблена Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, передбачає, що для присвоєння державі поведінки організованих груп необхідна наявність загального контролю цієї держави над діяльністю організацій, надання їм допомоги, фінансування та тренування загалом, а не у певних конкретних ситуаціях. Відповідно, основною відмінністю цих концепцій є те, що вони застосовуються до різних суб'єктів міжнародних правопорушень. Як було визначено, концепція ефективного контролю може бути використана для кваліфікації дій приватних осіб, які діяли за вказівками та керівництвом іноземної держави у конкретних операціях, а концепція загального контролю застосовується для визначення відповідальності іноземної держави за усі дії організованих ієрархічних груп, якими керує іноземна держава.

У вищезазначених справах суди розробили тести для визначення кожного виду концепції та відповідальності держави. Згідно цих тестів встановлюються критерії щодо того, в якому випадку суду слід застосовувати певну концепцію. Було зазначено, що вищезгадані міжнародні судові інстанції мають різні підходи до трактування кожної з концепцій і різне бачення тестів.

Встановлено, що існують декілька сфер міжнародного права, де можуть бути застосовані концепції ефективного та загального контролю. По-перше, їх застосування може бути необхідно при кваліфікації збройного конфлікту і визначенні тих норм міжнародного гуманітарного права, які слід застосовувати.

По-друге, це міжнародне право прав людини. Європейський суд з прав людини має великий об'єм справ, в яких він доводив, що порушником прав людини є держава, яка здійснює загальний ефективний контроль над територією, навіть якщо це територія іншої держави, або територія, над якою держава не здійснює своєї влади. Розробивши нову версію концепцій ефективного та загального контролю, ЄСПЛ доводив, що загального контролю, фінансування та впливу на місцеві адміністрації достатньо для того, щоб визнати державу винною у діяннях, які вчинили ці місцеві адміністрації.

Цікавим є досвід Грузії у спробах доведення контролю Росією територій, що непідвладні грузинському уряду, зокрема Абхазії та Південної Осетії. Більшість юристів-науковців зазначають, що конфлікту 2008 року в Грузії має бути кваліфікований як міжнародний саме на основі концепції загального контролю. Теж саме намагається довести грузинський уряд у позові проти Російської Федерації до Міжнародного кримінального суду.

Проаналізувавши перспективи застосування концепцій ефективного та загального контролю для доведення збройної агресії Російської Федерації проти України, було визначено, що єдиним перспективним міжнародним судовим органом, який може ототожнити дії збройних формувань на Сході України з діями Росії, є Міжнародний кримінальний суд. Вже зараз Україна посиляється на концепцію загального контролю для кваліфікації конфлікту в якості міжнародного. Міжнародний суд ООН не ставить собі завдання визначати тип конфлікту чи присвоювати поведінку «Л/ДНР» уряду Росії, проте навіть якщо таке питання буде підніматися під час розгляду позовів, то ймовірніше Суд буде застосовувати концепцію ефективного контролю. Європейський суд з прав людини у позовах громадян та уряду України проти Росії також матиме визначити, чи здійснює Росія загальний ефективний контроль над територіями та владами так званих «Л/ДНР», і існує впевненість, що на підставі подібних попередніх рішень, визнає Росію винною у порушеннях прав людини на цих територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мезох М.М. Международно-правовая ответственности государств за действия индивидов / М.М. Мезох // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2012. – № 3. – С. 121-123.
2. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1948-1991 / Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк, 1993. – 297 с.
3. Сассоли М. Решение Апелляционной камеры МУТЮ по существу дела Тадича / М. Сассоли, Л. Ольсон // Международный журнал Красного Креста. – 2000. – № 2. – С. 165-178.
4. Loizidou v. Turkey / The European Court of Human Rights. – 1996. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unhcr.org/refworld/country,,ECHR,,CYP,,402a07c94,0.html>.
5. Кроуфорд Дж. Статьи об ответственности государств за международно-противоправные деяния / Дж. Кроуфорд // United Nations Audiovisual Library of International Law. – 2013. – С. 1-13.
6. Резолюция A/RES/56/83 Ответственность государств за международно-противоправные деяния / Генеральная Ассамблея ООН. 56-я сессия. – Нью-Йорк, 2002. – 15 с.
7. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro / ICJ. – 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icjci.org/docket/files/91/13685.pdf>.
8. Андрейченко С.С. Присвоєння державі протиправної поведінки приватних осіб: застосування концепцій «загального» та «ефективного» контролю / С.С. Андрейченко // Митна справа. – 2014. – № 5 (95), частина 2, книга 2. – С. 249-255.

9. Brownlie I. System of the Law of Nations: State Responsibility. Part I / I. Brownlie. – Oxford: Clarendon Press, 1983. – 302 p.
10. Cassese À. The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia / À. Cassese // European Journal of International Law. – 2007. – № 18. – P. 649-668.
11. Prosecutor v. Tadić. Case No IT-94-1: Decision on the defense motion for interlocutory appeal for jurisdiction / International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. – 1999. – P. 45-59.
12. Ortega E. The attribution of international responsibility to a State for conduct of private individuals within the territory of another State / E. Ortega // InDret: Revista para el Análisis del Derecho. – 2015. – № 1. – 44 p.
13. Ilaşcu and others v Moldova and Russia / The European Court of Human Rights. – 2004. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rulac.org/assets/downloads/CASE_OF_ILASCU_AND_OTHERS_v._MOLDOVA_AND_RUSSIA.pdf.
14. Cyprus v. Turkey / The European Court of Human Rights. – 2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-144151"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
15. Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway / The European Court of Human Rights. – 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iilj.org/courses/documents/Behrami.pdf>.
16. Chigarov and others v. Armenia / The European Court of Human Rights. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2005-013216-2.pdf>.
17. Situation in Georgia / Office of the Prosecutor ICC. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.justice.gov.ge/Multimedia%2FFiles%2F2015%2FAuthorisation%20request_13.10.2015.pdf.

18. Request for the indication of provisional measures of protection submitted by the Government of Georgia / ICJ. – The Hague, 2008. – [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/14663.pdf>.

19. Georgia/Russia, Human Rights Watch's Report on the Conflict in South Ossetia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://casebook.icrc.org/case-study/georgiarussia-human-rights-watchs-report-conflict-south-ossetia>.

20. Wilmschurst E. International Law and the Classification of Conflicts / E. Wilmschurst. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 568 p.

21. Resolution № 2133 «Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities» / Parliamentary Assembly. Council of Europe. – Strasbourg, 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167>.

22. Ukraine v. Russian Federation. Request for the indication of provisional measures / ICJ. – The Hague, 2017. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19410.pdf>.

23. European Court of Human Rights deals with cases concerning Crimea and Eastern Ukraine / Press Release of ECHR. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-4945099-6056223&filename=003-4945099-6056223.pdf>.

24. Dzehtsiarou K. The European Court of Human Rights and the Armed Conflict between Russia and Ukraine / K. Dzehtsiarou // Verfassungsblog. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://verfassungsblog.de/european-court-human-rights-armed-conflict-russia-ukraine/#.Vj74Y4F_tBk.

25. Отчет о действиях по предварительному расследованию. Ситуация в Украине / The Office of the Prosecutor of ICC. – 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.

26. Задорожній О. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право: колективна монографія / Упорядник О. Задорожний – К.: Видавництво «К.І.С.», 2014. – 997 с.

27. Роговик О. Російська агресія проти України та міжнародне право: 25 ключових тез / О. Роговик // Хвиля. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/rosiyska-agresiya-proti-ukrayini-ta-mizhnarodne-pravo-25-klyuchovih-tez.html>.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження. Концепції ефективного та загального контролю були розроблені у судових рішеннях Міжнародного суду ООН та Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії і набули великої популярності не лише у доктрині міжнародного права, але й у практиці інших міжнародних судів, зокрема Європейського суду з прав людини. Актуальність дослідження правової природи та практики застосування цих концепцій обумовлена великим інтересом до цього питання у науці міжнародного права та все частішим їх практичним застосуванням при визначенні відповідальності держави за міжнародним правом.

Особливої актуальності дослідження цих концепцій набуло після початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Через те, що цей конфлікт носить характер гібридної війни, визначити тип конфлікту та довести вину Росії з юридичної точки зору не є такою простою задачею. Саме тому юристи-міжнародники у пошуку відповіді на запитання про кваліфікацію конфлікту на Сході України та встановлення відповідальності держави-агресора за порушення норм міжнародного права все частіше звертаються до концепцій ефективного та загального контролю. Виявляється очевидною необхідність дослідження можливості застосування цих концепцій до кваліфікації конфлікту в Україні.

Метою дослідження є охарактеризувати основні положення та практику застосування концепцій ефективного та загального контролю у міжнародному праві.

Завдання дослідження:

- визначити правову природу концепцій ефективного та загального контролю у міжнародному праві;
- охарактеризувати основні елементи тестів на ефективний та загальний контроль;
- проаналізувати практику застосування концепції загального ефективного контролю Європейським судом з прав людини;

- виокремити основні положення в аргументації Грузії щодо агресії Росії проти неї за допомогою концепцій ефективного та загального контролю;
- обґрунтувати перспективи застосування концепцій ефективного та загального контролю Україною у справі проти Російської Федерації.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження став комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних підходів і методів, зокрема порівняльно-правовий та теоретико-юридичний, що дозволило сформулювати концептуальні засади присвоєння поведінки приватних осіб та угруповань державі з урахуванням сучасної доктрини та практики міжнародного права.

Загальна характеристика роботи. Робота складається з двох розділів, п'яти підрозділів, вступу, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі роботи надається загально-правова характеристика концепції ефективного та загального контролю у міжнародному праві. Зокрема, визначається правова природа цих концепцій на основі рішень міжнародних судів, які розробили їх та аналізі міжнародно-правових документів, які регулюються ці питання. Також виділяються основні елементи тестів на ефективний та загальний контроль. У другому розділі роботи увага зосереджується на практиці застосування концепцій ефективного та загального контролю у міжнародному праві. Аналізується використання цих концепцій Європейським судом з прав людини під час розгляду справ щодо порушення прав людини на спірних територіях. Крім того, надається характеристика аргументації Грузії за допомогою концепції ефективного та загального контролю у міжнародних судах щодо доведення окупації Російською Федерацією її території. Важливим елементом дослідження є аналіз перспектив застосування цих концепцій Україною для доведення збройної агресії Російської Федерації на Сході України.